

1980-ական և 40-ական բուսականներում, Հայ Սոստաղեմը ունէր, բացի Օսկանէն և Ե. Պէրպերեանէն, վասակաւոր և իմաստաւոր գաղափարակներ ևս, թէ՛ ժողովրդագրագիտական և թէ՛ Ս. Թաւրգմանեանց Վարժարանէն ծնունդ առնելով զարկ չըլլալին նաեւ գրական հանգումներէ։ Անհնգձէ մին՝ Սեդրակ Պաղոսեան (ծածկանունով՝ Արա Զովեան), Հայերէնի ուսուցիչ, իր այնքա՛ն փակեց անցեալ օտարի «արեւմտեան կողմն առնալով»։ Ուրի մը, Ներսէս Թամաճեան (ծածկանունով՝ Ն. Կաթար), մահացաւ անցեալ Յունուարին՝ հիպոթիս մէջ, ուր կը մնար օտարմանակներէ ի վեր, իրեն ուսուցիչ Մելգոնեան կրտսերին։ Մելգոն աս, Բերդազական իրենց վերջ վասակէն (առաջինը ունի նաեւ ետեւի մասով արձակ էջեր) բաժին համած են «Միտն»ին։

Սեդրակ Պաղոսեան «Պալեոս» Թարգմանի կ'արտադրէր ստանդարտ օտարներ (1964-78) «Միտն»ի խմբագրութեան մաս կազմած Յիւր Արայ Դալանեանի (այժմ Ամերիկա) իր ուսուցիչ յիսուսական ձգտած հեռեկան յօգուածը՝ իր շանկանութեան համար։

ԽՄԲ.

Ն Ե Ր Ս Է Ս Թ Ա Մ Ա Մ Ե Ա Ն

(1905 — 1984)

Սենեակաւ նստած, կը գիտեմ արագօրէն վաղուդ ամպերը, գուժկանները մօտեցող փոթորիկին և ձիւնին։ Անարմատաւոր եմ և ախուր։ Վաղը, 11 Յունուարի, վարժարան Մալեանի մասնաւոր աստիճանէն է։ Մէկ տարի առանց իրեն, իր ջերմ շունչին, իր խանդավառ և գործով խօսքին։ Մէկ տարի . . .

Հեռանալը կը հնչէ։ Բարեկամ մը կը գուժէ մահը Ներսէս Թամաճեանի, պատահած Նիկոսիոյ մէջ (Կիպրոս), Կիրակի օր, 8 Յունուարին։

Չուզողիպութիւնը, մահուան գոյժէն աւելի, կը ցնցէ զիս. տարի մը տարբերութեամբ, նոյն շարժումն մէջ կը հեռանան երկու սիրելիագոյն, արտի և հագիի տէր անձեր, որոնք իրենց սէրը այնքան լուսլանանանկանութեամբ բաշխած էին բարեկամներու և անհաշիւ ուսանողներու։

Որք մըն էր Ներսէս Թամաճեան, իր մտերիմներուն և աշակերտներուն համար պարզապէս ճիշդամբար։ 1905-ին ծնած, Մեծ Եղեռնի գահինէն ճողպարած և բախտին մէկ ժլատ առատաձեռնութեամբ Գահիէի Պէրպերեան վարժարան յաճախած, Ալլա՛ ֆարիդի Սորպունը, ուր գրականութեան և գիտութեան հետեւած էր։ Ուսուցչութեան անցած էր այն գիւրութեամբ, որով մարդիկ պարզապէս մտաւաճառ կ'ըլլան կամ գերանկ կամ սափրիչ։ Ուսուցչութիւնը իր կոչումն էր։ Նախ Երուսաղէմ, Ժողովրդագրութիւն և Ընթերցարանին, ու Ս. Թարգմանեանց վարժարանին մէջ

հայերէն գաղափարած էր, նաեւ գիտութիւն։ Աղօտ կերպով կը յիշեմ թէ ինչպէս կը զննէր գիտութեան դասը. աշակերտական առաջին գրառեցանքին կը դնէր իր գիրակ թաթիւը, գէթը առկէ կը բերէր, յօշոթը կը պատէր և բաժնի ձայնով ու գանդաղօրէն կը հարցնէր.

— Ի՞նչ է գիտութեան թիւնը,

Պա՛ մը հաստակէ ետք լուսութիւնը, ի՞նք կու տար պատասխանը, նոյն հասագիտաւոր գանդաղութեամբ.

— Գիտութեան թիւնը բո՛ւն մըն է։

Անկախ գիտութեան բան մը ըլլալէն, պարզ էր որ նոյն այդ գիտութիւնը Թամաճեանին համար չէր։ Իրը՝ գրականութիւնն էր։ Եւ շուտով ինքզինք յայտնեց որպէս հիմնադիր թափանցող, որպէս մէկը՝ որուն առկէ համաշխարհային գրականութիւնը բաց և գիւթիչ գուռ մըն էր, թէպէ՛ր գերադասէր վաղի լեզուները և զգացողութիւններու անյայտ հեռուները առաջնորդող։ Նրբաշաղէմի վտնքէն ներս, երիտասարդ ուսանողներու և արեղաներու մօտ Շահան Պէրպերեանի, Յակոբ Օշականի ստեղծած խանդավառութեան շրջանն էր։ Թամաճեանն անմասն չէր իր շուրջի հեռագրէն։ Եւ հեռագրէնէ կը տիրապետէր ինքզինքին, կը գտնէր ու կը ճանչնար ինքզինք, կը փորձէր թօթափել որբութիւնը։ Եւ գրականութիւնն ու արեւմտեան գեղեցկագոյն միջոցներն էին այդ ուղղադարձութիւն։ Կամ՝ ինքնամոռացման։

Արար-հրէական պատերազմը, 1948-ին, ամէն ինչ յեղաշրջեց։ Անդադրուեց անգղա-

արտասանութիւնները, ընթերցումները, թատերական ներկայացումները, երաժշտական հանգէսները, վիճարանական ձեռնարկները իրարու կը յաջորդէին, և ես, որ 1951 ին Միլգունեան գացած էի և զարմառեմ աւ հիացումէ բացուած աչքերով և հոգիով ինկած այդ միջավայրին մէջ, հիմա տարօրինակ տարասեռով մը կը յիշեմ այդ մթնոլորտը: Ուրիշ մ'չ մէկ տեղ, մ'չ մէկ պարագայի ապրած եմ անկրկնելի յուզումներու, հոգեկան և իմացական խրախճանքի այդ անընդմէջ օրերը և տարիները: Ինծի պէս շատ-շատեր Մելգունեանի այդ քեմին վրայ դաստիարակւեցան և ոչ թէ դաստարաններուն մէջ:

Երիտասարդները կը խռովեին վրաս: մէկը միւսէն գիզցիցիկ, Թարմ, տխուր կամ ուրախ յիշատակներ, մանրագլուտումներ, որոնցմով կարելի պիտի ըլլար ետուերագծել Թումանյանի անձը՝ անհոգ-օրէն ուրախ, տէրվիշ, կեանքէն վախցող, յիսուէնէն նոթ ուժուանացած և շուտով կինը քաղցկեղին դոհ առած, բարի, անհաստատլիօրէն միամիտ մարդը՝ զոր բոլորը կը սիրէին և որ կարծեմ մ'չ մէկ թշնամի ունէր: Տարօրինակ, որ քվեր-շին մտածուածը կը ցնցէ գիւս. Թումանյան և թշնամի: Անհամառօնելի բաներ:

Շրջանաւարտութիւնէս ետք, ճշմարիտ հայր մը եղաւ ան ինծի: Կէսօրէ ետքերը իրարու հետ էինք, ինչպէս նաեւ գիշերները՝ երբ Մովսէսի և քանի մը ուրիշ մտաւորական բարեկամներու հետ կ'երթայինք յունական համեստ ճաշարան մը, ուսուցիչիէ ժեր նոյնքան համեստ դրամով ընթրիք ընելու: Սակայն ընթրիքը պատրուակ էր, որովհետեւ մինչև կէս գիշեր տեղող այդ հինգ վայրկեաննոց ընթրիքը սքանչելի խրախճանքի կը վերածուէր շնորհիւ Թումանյանին, որ, հակառակ ստամոքսի հիւանդութեան, միշտ ներկայ կ'ըլլար: Ինքն էր խօսողը, իսկ մինք՝ ունկնդիր միայն: Այդ տեսակ գիշեր մըն էր, 1960 ին, որ Թումանյան առաջին անգամ ըլլալով խօսեցաւ իր մանկութեան և որբութեան մասին, և դժբախտ պատմութիւնը ըրած միջոցին ան մանուկի նման կու լար: Այդ պատմութիւնը Մովսէսն հետապային գրական գեղցիկ կտորի

ՏԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ՄԱՆ՝ ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՄԱՆԵԱՆԻ

Հայ որբուհաւոր գիտութեան համար ընդհանրապէս և Հայ Եկեղեցւոյ հարապրակտական հնագիտութեան համար մասնաւորապէս՝ անփոխարինելի կորուստ մըն է Թորոս Թորամանյանի մահը, որ՝ տեղի ունեցած է Մարտ 1ին, Երևանի մէջ: Բնիկ Շապին Դարահիտորցի, շրջանաւարտ էր Պոլսոյ Գեղարուեստական վարժարանէն, Եւրոպայի մէջ ևս հրահանգական պաշտօն մը կատարելէ ետք՝ ի վերջոյ հաստատուած էր Կովկաս և Հայաստան, իր գիտնականի տաղանդն ու հայրենասէր սիրտը նուիրելով Հայ Ճարտարապետութեան մասնագիտութեան: Մանրազնին ուսումնասիրութեան առարկայ ըրած էր այդ տեսակէտով արժէք ներկայացնող բոլոր կիսականգուն կամ աւերեալ հին շէնքերը, որոնք կային արեւելեան Հայաստանի մէջ, մասնաւորապէս հին եկեղեցիները, պալատի փլատակները, կամուրջները և ուրիշ շինուածական մնացորդները, մասնաւորապէս Տեկորի և Մերիի տաճարները, ամբողջ Անիինները, որոնց առաջին երկուքին վրայ գրեց ուսումնասիրութիւններ: Ունի նաեւ ճշայ Ճարտարապետութիւնը, Ճարտարապետութիւնը մենագրութիւնը և այլ գործեր:

(«Սինո», 1924, Հ. 8աբի, Մայիս, Թիւ 5, էջ 159-160):

մը վերածեց և հրատարակեց իր «Անկապ Օրագրութիւն» մէջ (էջ 111-119):

Իր շրջապատի սիրածները հետզհետէ մեկնեցան, իւրաքանչիւրը տարբեր կողմ: Թումանյան մնաց հոն, հանգստեան կոչուած, բարեկամ ընտանիքի մը քով, իր հիւանդութիւններուն հետ, իր մէկ աչքին լոյսովը մինչև վերջ կարգաւորվ: Մինչև վերջ սորվելով:

Որք մըն էր, որքի նման մեռաւ:

Տարի մը առաջ՝ Մովսէսը՝ այսօր՝ Թումանյանը. գալ տարի՝ ...: